

Türkiye’de İş Cinayeti Davalarında Cezasızlığın Sağlanma Biçimleri: Toplu Ölümlü İş Felaketleri Üzerine Bir İnceleme (2003-2024)

Erhan Özşeker, Kırklareli Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-3678-8210

E-Posta: erhan.ozseker@klu.edu.tr

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de 2003-2024 döneminde yaşanan toplu ölümlü iş felaketlerinin ardından yürütülen yargısal süreçlerde cezasızlığın hangi somut biçimler aracılığıyla üretildiğini incelemektedir. Çalışmanın hareket noktası, işçi ölümlerini rastlantısal ‘kaza’lar olarak değil, öngörülebilir ve önlenabilir nitelikleri nedeniyle ‘iş cinayeti’ olarak kavramsallaştırılan eleştirel yaklaşımdır. Madencilik, inşaat ve patlayıcı imalatı gibi sektörlerde yaşanan ve kamuoyunda geniş yankı uyandıran yirmi vaka; iddianameler, mahkeme kararlarına ilişkin kayıtlar, sekizi Anayasa Mahkemesi (AYM) bireysel başvuru kararı olmak üzere yargısal belgeler ile meslek örgütü ve baro raporlarına dayanan nitel belge analiziyle karşılaştırmalı olarak çözümlenmiştir. Bulgular, cezasızlığın dört düzeyde işleyen mekanizmalar aracılığıyla üretildiğini göstermektedir: suç nitelendirmesi düzeyinde taksir–bilinçli taksir–olası kast ekseninde yapılan tercihler; usul araçları düzeyinde zaman aşımı, hükmün açıklanmasının geri bırakılması ve kamu görevlileri için soruşturma izni; delil düzeyinde kusuru dağıtan ve teknik dile hapseden bilirkişilik rejimi; kurumsal düzeyde ise üst düzey sorumluluğun dava dışına çıkarılması ve tazminatın cezai sorumluluğu ikame etmesi. Çalışma, bu mekanizmaların tekil yargı hataları olarak değil, birbirini tamamlayarak ve aşamalar boyunca birikerek işleyen kurumsal bir üretim süreci olarak kavranması gerektiğini ileri sürmekte; AYM’nin ihlal kararlarının dahi bu süreci kesintiye uğratmakta yetersiz kaldığını göstermektedir. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden önceki ve sonraki vakalarda gözlenen süreklilik, sorunun bir mevzuat eksikliğinden çok mevcut hukuki kurumların belirli bir yönde işletilmesinden kaynaklandığına işaret etmektedir. Bu çerçevede çalışma, iş cinayetlerinin süreklileşmesi ile faillerinin cezasız kalmasının aynı olgunun iki yüzü olduğunu; ceza yargısındaki cezasızlık çözülmeden işçi ölümlerinin önlenmesinin de beklenemeyeceğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş Cinayetleri, Cezasızlık, Yaşam Hakkı, Bilinçli Taksir, Anayasa Mahkemesi.

Forms of Impunity in Work-Related Death Trials in Turkey: An Analysis of Mass-Fatality Workplace Disasters (2003–2024)

Abstract

This study examines the concrete forms through which impunity has been produced in judicial proceedings following mass-fatality workplace disasters in Turkey between 2003 and 2024. Its point of departure is the critical approach that conceptualises worker deaths not as accidental events but as ‘work murders’ owing to their foreseeable and preventable character. Twenty high-profile cases in mining, construction and explosives manufacturing are analysed comparatively through qualitative document analysis based on indictments, court records, individual application judgments of the Turkish Constitutional Court (TCC), and reports by bar associations and professional chambers. The findings show that impunity is produced through mechanisms operating at four levels: at the level of legal characterisation, choices along the axis of simple negligence, conscious negligence and *dolus eventualis*; at the procedural level, statutes of limitations, suspended pronouncement of verdicts and administrative authorisation requirements for the prosecution of public officials; at the evidentiary level, an expert-report regime that disperses fault and confines it to technical language; and at the institutional level, the insulation of senior corporate and state officials from prosecution and the substitution of compensation for criminal accountability. The study argues that these mechanisms should be understood not as isolated judicial failures but as an institutionalised process of production that operates cumulatively across stages, and shows that even the violation judgments of the TCC have proved insufficient to interrupt this process.

Keywords: Work Murders, Impunity, Right to Life, Conscious Negligence, Turkish Constitutional Court.

Giriş

13 Mayıs 2014 tarihinde Manisa'nın Soma ilçesinde, Türkiye Kömür İşletmelerinden (TKİ) alınan hizmet sözleşmesi kapsamında Soma Kömür İşletmeleri A.Ş. tarafından işletilen Eynez ocağında çıkan yangında 301 madenci hayatını kaybetti. Cumhuriyet tarihinin en büyük madencilik felaketi olan bu olayda şirket yöneticileri hakkındaki ceza davası, uzun yargılamalar, bozma kararları ve nitelendirme tartışmalarının ardından ancak kısmi mahkûmiyetlerle sonuçlanabildi. Denetim yükümlülüğünü yerine getirmeyen kamu görevlileri hakkındaki dava ise Anayasa Mahkemesinin

(AYM) ihlal kararıyla açılabilirdikten sonra, felaketin üzerinden on iki yıl geçmişken, 2026 yılında zaman aşımı nedeniyle düşürüldü (soL, 2026). Türkiye'nin yakın tarihindeki en görünür, en çok belgelenmiş ve en geniş kamuoyu desteğine sahip iş felaketi davasının bu sonucu, tekil bir yargısal başarısızlıktan fazlasına işaret etmektedir: 301 kişinin ölümünde payı olan kamu otoritesi, hukuk sisteminin olağan işleyişi içinde ve bu işleyiş sayesinde cezasız kalmıştır.

Soma istisna değildir. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisinin (İSİG Meclisi) verilerine göre yalnızca 2025 yılında Türkiye'de en az 2105 işçi çalışırken hayatını kaybetmiş; Meclis, ülkede 'olağanlaştırılmış bir iş cinayetleri rejiminin' kalıcılığı tespiti yapmıştır (İSİG Meclisi, 2026). 2003'ten bu yana yaşanan toplu ölümlü felaketlerin listesi -Ermenek (2003 ve 2014), Küre (2004), Dursunbey (2006), Davutpaşa (2008), Mustafakemalpaşa (2009), Karadon (2010), OSTİM ve Çöllolar (2011), Esenyurt (2012), Kozlu (2013), Soma ve Torun Center (2014), Şirvan (2016), Cizre (2017), Hendek (2020), Amasra (2022), İliç, Beşiktaş ve Balıkesir (2024)- hem ölümlerin süreklileşmiş niteliğini hem de bu ölümleri izleyen yargısal süreçlerin şaşırtıcı biçimde benzer örüntüler sergilediğini ortaya koymaktadır. Felaketlerin ardından açılan davalarda sanıklar çoğunlukla alt ve orta kademe teknik personelden seçilmekte, suç 'taksir' düzeyinde nitelendirilmekte, kamu görevlileri idari izin mekanizmalarıyla korunmakta, yargılamalar zaman aşımı sınırına dek uzamakta ve verilen cezaların önemli bölümü ertelenmekte ya da seçenek yaptırımlara çevrilmektedir.

Bu çalışma, söz konusu örüntüyü kavramsal düzeyde ciddiye almayı önermektedir. Emek hareketinin ve işçi sağlığı savunucularının yaygınlaştırdığı 'iş cinayeti' kavramı, bu çalışmada retorik bir tercih olarak değil, analitik bir iddia olarak kullanılmaktadır.¹ İncelenen felaketlerin tamamında ölümler, önceden bilinen, raporlanmış ve önlenabilir risklerin, maliyet ve üretim baskısı altında sistematik olarak göz ardı edilmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Engels'in (1997 [1845]) on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'si için kullandığı 'toplumsal cinayet' kavramından bu yana eleştirel literatür, öngörülebilir ölümlerin failsiz bırakılmasının kendisinin açıklanması gereken bir toplumsal olgu olduğunu vurgulamaktadır. Ölümlerin 'kaza' olarak adlandırılması ile sorumluların 'taksirli' sayılması arasında, bu çalışmanın göstermeye çalışacağı gibi, kavramsal olduğu kadar hukuki-pratik bir süreklilik de vardır.

Çalışmanın temel sorusu şudur: Türkiye'de toplu ölümlü iş cinayetlerini izleyen ceza yargılamalarında cezasızlık hangi somut mekanizmalar

aracılığıyla üretilmektedir? Bu soru, mevcut literatürdeki önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Türkiye’de iş felaketleri üzerine giderek genişleyen bir yazın bulunmakla birlikte, bu yazının ağırlığı felaketlerin nedenlerine, işçi sağlığı ve iş güvenliği (İSG) mevzuatının yetersizliklerine ve güvencesizleşme süreçlerine verilmiştir. Felaket sonrası yargısal süreçlere odaklanan öncü katkılar yok değildir: Özveri (2015; 2021), yargı dosyalarından hareketle hukuki çerçevenin iş cinayetleri karşısında fiilen nasıl askıya alındığını göstermiş; Can vd. (2021), kolektif dava takibi deneyiminden hareketle cezasızlıkla hukuki mücadelenin imkân ve sınırlarını tartışmıştır. Bununla birlikte bu katkılar, ağırlıkla hukuk pratiğinin içeriden gözlemine ve tekil dava deneyimlerine dayanmakta; davalar arası sistematik karşılaştırmaya dayanan, cezasızlığı bir ‘sonuç’ olarak değil kurumsal bir ‘üretim süreci’ olarak tipolojileştiren bir çözümleme henüz gelişmemiştir. Oysa cezasızlık, uluslararası insan hakları hukukunun da kabul ettiği gibi, yalnızca mağdurlara yönelik bir adaletsizlik değil; aynı zamanda ihlallerin yeniden üretilmesini olanaklı kılan yapısal bir koşuldur (Orentlicher, 2005). İncelenen dönemde aynı türden felaketlerin (üstelik kimi zaman aynı havzalarda, aynı işletme modelleriyle) tekrarlanması, cezasızlıkla önlenebilirlik arasındaki bu bağın ampirik göstergesidir.

İncelenen dönemin 2003’te başlatılması rastlantısal değildir. 2000’li yılların başı; madencilikte rödovans ve hizmet alımı uygulamalarının yaygınlaştığı, kamu üretiminin özel işletmecilere devrinin hızlandığı ve inşaat sektörünün büyüme rejiminin taşıyıcısı hâline geldiği bir dönüm noktasıdır. Dönemin sonunda yer alan İliç ise felaket-yargı döngüsünün güncel durumunu (üstelik uluslararası sermayenin doğrudan taraf olduğu bir yapıda) gözlemleme olanağı verir. Dönemselleştirmenin ikinci gerekçesi yargısalıdır: 2012’de bireysel başvuru yolunun açılması, iş cinayeti davalarının seyrini anayasal denetimin sonuçlarıyla birlikte izlemeyi mümkün kılmış; böylece aynı dönem içinde hem cezasızlığın üretimi hem de bu üretimin en üst yargı organınca tespiti aynı ampirik düzlemde karşılaştırılabilir hâle gelmiştir. Nihayet 2012’de 6331 sayılı Kanunun kabulü, dönemi mevzuat bakımından ikiye bölerek doğal bir karşılaştırma eksenini sunar: Bulguların gösterdiği gibi, kanun öncesi ve sonrası vakalarda cezasızlık mekanizmaları kayda değer bir süreklilik sergilemekte; bu süreklilik, sorunun mevzuat eksikliğiyle açıklanamayacağının en güçlü kanıtlarından birini oluşturmaktadır.

Çalışma, 2003-2024 döneminde yaşanan ve kamuoyunda geniş yankı uyandıran yirmi toplu ölümlü iş felaketinin yargısal süreçlerini nitel belge analiziyle incelemektedir. Birincil kaynaklar arasında AYM’nin, incelenen

vakaların beşine ilişkin sekiz bireysel başvuru kararı -Kozlu (B. No: 2014/18224), Karadon (B. No: 2015/8599), OSTİM/İvedik (B. No: 2014/11868 ve 2019/25821), Davutpaşa ceza ve tazminat yargılamaları (B. No: 2018/5075 ve 2020/35425) ve Soma’da kamu görevlilerine ilişkin iki karar (B. No: 2016/13649 ve 2021/6982)- özel bir yer tutmaktadır; çünkü bu kararlar, yargı sisteminin kendi iç denetim organının cezasızlık örüntülerini nasıl tespit ettiğini ve bu tespitlerin fiilî sonuçlarının ne olduğunu birlikte gözlemleme olanağı vermektedir. Makale beş bölümden oluşmaktadır. İzleyen bölümde cezasızlık kavramı, şirket suçları literatürü ve yaşam hakkının usuli boyutuna ilişkin içtihat üzerinden çalışmanın kuramsal çerçevesi kurulmakta; üçüncü bölümde yöntem ve vaka seçimi açıklanmaktadır. Dördüncü bölüm, bulguları cezasızlığın dört üretim düzeyi etrafında sunmakta; beşinci bölüm bu bulguları kuramsal çerçeveye yeniden ilişkilendirerek tartışmaktadır. Sonuç bölümü, bulguların hukuk politikası açısından içerimlerini ele almaktadır.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve: Cezasızlığın Üretimi

Cezasızlık Kavramı ve Uluslararası Çerçeve

Cezasızlık (*impunity*), uluslararası insan hakları hukukunda en sistematik biçimde Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanan ilkeler dizisinde tanımlanmıştır. Joinet’nin (1997) raporuyla temelleri atılan ve Orentlicher (2005) tarafından güncellenen ilkelere göre cezasızlık, ihlal faillerinin soruşturulmasını, kovuşturulmasını, yargılanmasını ve mahkûm edilmeleri hâlinde uygun cezalara çarptırılmalarını sağlayacak süreçlerin (cezai, hukuki, idari ya da disiplinler düzeyde) fiilen ya da hukuken işletilmemesi durumudur. Bu tanımın iki unsuru, çalışmanın analitik çerçevesi bakımından önemlidir. İlk olarak tanım, cezasızlığı devletin dört ayrı pozitif yükümlülüğünün (hakikat, adalet, giderim ve tekrarlanmama güvencesi) ihlali olarak kurar; dolayısıyla cezasızlık yalnızca ‘ceza verilmemesi’ değildir, sürecin herhangi bir aşamasındaki işlevsizlik de cezasızlık üretebilir. İkinci olarak tanım, de jure (hukuki) ve de facto (fiilî) cezasızlık ayırımına olanak verir: İlki af yasaları, dokunulmazlıklar ve yargı yolunu açıkça kapatan düzenlemelerle; ikincisi ise soruşturmaların sürüncemede bırakılması, delillerin toplanmaması, davaların zaman aşımına uğratılması ve sembolik cezalarla işler.

Türkiye’deki iş cinayeti davaları bakımından bu ayırım kritik önemdedir; çünkü incelenen vakaların hiçbirinde yargı yolu biçimsel olarak kapatılmamıştır. Davalar açılmış, duruşmalar görülmüş, kimi sanıklara cezalar verilmiştir. Cezasızlık, sistemin dışında değil içinde; hukukun askıya alınmasıyla değil,

hukukun olağan araçlarının (nitelendirme takdiri, usul kurumları, bilirkişilik, idari izin mekanizmaları) belirli bir yönde ve birbirini tamamlayacak biçimde kullanılmasıyla üretilmiştir. Bu nedenle çalışma, cezasızlığı bir ‘sonuç’ ya da ‘eksiklik’ olarak değil, aktörleri, araçları ve aşamaları olan bir ‘üretim süreci’ olarak kavramsallaştırmakta; başlıktaki ‘sağlanma biçimleri’ ifadesi de bu sürecin edilgen değil etken niteliğine işaret etmektedir.

Şirket Suçlarından ‘Toplumsal Cinayete’: Eleştirel Kriminoloji Yazını

İşyeri ölümlerinin ceza adaleti sistemlerince neden istisnai biçimde hafif karşılandığı sorusu, eleştirel kriminolojinin kurucu sorularından biridir. Sutherland (1949), ‘beyaz yaka suçu’ kavramıyla, toplumsal statüsü yüksek faillerin işledikleri suçların hem hukuk kuralları hem de uygulama düzeyinde konvansiyonel suçlardan farklı (idari yaptırımlara, hukuk davalarına ve müzakereye açık) bir rejime tabi tutulduğunu göstermiştir. Bu çizgiyi işyeri ölümleri özelinde geliştiren Tombs ve Whyte (2007), ‘emniyet suçları’ (safety crimes) kavramıyla önemli bir tespit yapar: İşçi ölümleri, ceza hukukunun klasik kategorileriyle (kasıt, tekil fail, tekil mağdur, ayrık olay) uyumsuz görüldüğü için ‘gerçek suç’ sayılmamakta; örgütsel kararların birikimli sonuçları, hukukun bireyci fail anlayışı içinde eritilerek ‘kaza’ kategorisine havale edilmektedir. Yazarlara göre bu, hukukun teknik bir sınırlılığı değil, sınıfsal bir seçiciliğin hukuk biçimi içindeki görünümüdür; Pearce ve Tombs’un (1998) gösterdiği gibi, sermayenin düzenlenme biçimi ile suçun tanımlanma biçimi arasında yapısal bir bağ vardır.

İkinci kavramsal kaynak, devlet-şirket suçu (state-corporate crime) yaklaşımıdır. Michalowski ve Kramer’in (2006) geliştirdiği bu çerçeve, büyük ölçekli zararların çoğunlukla ne tek başına şirketlerin ne de tek başına devletin eseri olduğunu; kamu otoritesinin hedefleri, teşvikleri ve denetim tercihleri ile şirket kararlarının kesişiminde üretildiğini vurgular. Bu yaklaşım Türkiye’deki madencilik felaketleri bakımından açıklayıcıdır: Soma ve Ermenek gibi vakalarda ölümler, kamu kurumunun ruhsat sahibi olduğu sahaların rödovans ya da hizmet alımı sözleşmeleriyle özel işletmecilere devredildiği, üretim hedeflerinin kamu eliyle belirlendiği, denetimin ise aynı kamu otoritesince yürütüldüğü bir yapıda gerçekleşmiştir (TMMOB, 2014). Fail, bu yapıda kelimenin gerçek anlamıyla ‘kamu-özel ortaklığıdır’; cezasızlık analizi de bu nedenle şirket yöneticileriyle sınırlı tutulamaz, denetim makamlarının yargılanabilirliğini de kapsamak zorundadır.

Üçüncü kaynak, kavramsal soykütüğü en eskiye giden olandır. Engels (1997 [1845]), toplumun, bir bölümünü yaşamlarını erken yitirecekleri koşullara bilerek yerleştirmesini ve bu koşulları sürdürmesini ‘toplumsal cinayet’ olarak adlandırmış; failin tekil bir kişi olmamasının fiili cinayet olmaktan çıkarmadığını, yalnızca ‘kimsenin fail gibi görünmediği’ bir cinayet biçimi yarattığını ileri sürmüştür. Türkçedeki ‘iş cinayeti’ kavramı, İSiG Meclisinin raporlama pratiği üzerinden bu soykütüğe bağlanır: Kavram, ölümlerin kast düzeyindeki bireysel suçlar olduğunu değil, öngörülebilirlik ve önlenabilirlik ölçütleri karşısında ‘kaza’ kategorisinin açıklayıcı gücünü yitirdiğini iddia eder (İSiG Meclisi, 2026). Kavramın Engels’e uzanan soykütüğü Türkiye yazınında en sistematik biçimde Özveri (2021) tarafından kurulmuştur: Aynı ışkolunda, kimi zaman aynı işyerinde, aynı nedenlerle onlarca yıl boyunca tekrarlanan ölümlerin ‘kaza’ kategorisiyle açıklanamayacağını yargı dosyaları üzerinden gösteren Özveri, bu ölümleri kâr maksimizasyonu buyruğunun öngörülebilir sonucu olarak ‘iş cinayeti’ kavramıyla karşılamayı önerir. Bu çalışmada kavramın üstlendiği işlev tam olarak budur: ‘Kaza’ adlandırmasıyla ceza yargılamasındaki ‘taksir’ nitelendirmesi arasındaki süreklilik, cezasızlığın söylemsel zeminini oluşturur; kavramsal tercih bu zemini görünür kılar.

Yaşam Hakkının Usuli Boyutu: AİHM ve AYM İçtihadı

Cezasızlığın hukuki ölçütünü, bu çalışmanın kullandığı biçimiyle, yaşam hakkının usuli boyutuna ilişkin içtihat sağlar. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) Büyük Daire olarak verdiği Öneriyıldız/Türkiye kararı (B. No: 48939/99, 30/11/2004), tehlikeli faaliyetlerden kaynaklanan ölümler bakımından kurucu niteliktedir. Ümraniye çöplüğündeki metan patlamasında otuz dokuz kişinin ölümüne ilişkin bu kararda Mahkeme, Sözleşme’nin 2. maddesinin devlete yalnızca öldürmeme yükümlülüğü değil; tehlikeli faaliyetleri düzenleyen etkili bir mevzuat ve denetim sistemi kurma (maddi boyut) ile ölüm gerçekleştiğinde sorumluların belirlenmesini ve gerektiğinde cezalandırılmasını sağlayan etkili bir yargısal tepki gösterme (usuli boyut) yükümlülüğü de yüklediğini ortaya koymuştur. Karar, cezasızlık analizi bakımından iki ölçüt içerir: Ölüm, kamu görevlilerinin muhakemesini aşan bir ‘değerlendirme hatasından’ değil, bilinen risklere karşı ‘ağır ve bilinçli bir kayıtsızlıktan’ kaynaklanıyorsa, idari ya da hukuki sorumluluk yeterli değildir; ceza yargısının devreye girmesi gerekir. İkincisi, yargısal tepkinin varlığı değil caydırıcılığı esastır; süreç, benzer ihlallerin önlenmesini sağlayacak nitelikte olmalıdır.

Öneriyıldız sonrası içtihat, caydırıcılık ölçütünü giderek somutlaştırmıştır. AİHM’e göre etkili yargısal tepki; soruşturmanın makul süratle ve bağımsız

biçimde yürütülmesini, sorumluluğun yalnızca doğrudan uygulayıcılarla sınırlı tutulmamasını ve mahkûmiyet hâlinde cezanın fiilin ağırlığıyla açık orantısızlık içinde olmamasını gerektirir. Zaman aşımı ve af benzeri kurumların yaşam hakkı ihlallerinde uygulanması içtihadta sistematik biçimde sorunlu bulunmuş; sembolik ya da infaz edilmeyen cezaların, yargılamanın biçimsel olarak tamamlanmış olmasına rağmen usuli yükümlülüğü karşılamadığı vurgulanmıştır. Bu ölçütler, Türkiye’deki iş cinayeti davalarının değerlendirilmesi için elverişli bir dış çıpa sunar: İncelenen vakaların önemli bölümünde süreçler, tam da bu içtihadın ihlal saydığı güzergâhta (gecikme, hafif nitelendirme, erteleme, düşme) ilerlemiştir.

AYM, bireysel başvuru yolunun 2012’de açılmasından sonra bu içtihadı Anayasa’nın 17. maddesine taşımış ve iş felaketleri özelinde bir cezasızlık doktrini geliştirmiştir. Bu çalışmada incelenen sekiz karar, doktrinin hem içeriğini hem sınırlarını gösterir. Kozlu başvurusunda (AYM, B. No: 2014/18224) Mahkeme, maden ölümlerinde etkili soruşturma yükümlülüğünün kamu görevlilerini de kapsadığını; Davutpaşa’ya ilişkin kararında (AYM, B. No: 2018/5075) bir kamu görevlisi hakkındaki davanın zaman aşımından düşmesinin ve diğerlerinin cezalarının ertelenmesinin, yargısal tepkiyi caydırıcılıktan yoksun bıraktığını ve yaşam hakkını usuli boyutuyla ihlal ettiğini tespit etmiştir. Soma’ya ilişkin kararında ise (AYM, Ahmet Mutluer ve diğerleri, B. No: 2021/6982, 21/11/2023) denetimle yükümlü kamu görevlileri hakkında soruşturma izni verilmemesini yaşam hakkına aykırı bulmuştur. Aynı doktrin başka vakalarda da işlemiştir: AYM, Soma’da kamu görevlileri hakkında soruşturma izni verilmemesini daha 2020’de ihlal saymış (AYM, B. No: 2016/13649); OSTİM/İvedik patlamalarının tazminat boyutunda da yaşam hakkının usuli boyutunun ihlal edildiğini tespit etmiştir (AYM, B. No: 2019/25821). Buna karşılık aynı patlamaların ceza boyutuna ve Karadon maden faciasına ilişkin başvuruları kabul edilemez bulması (AYM, B. No: 2014/11868; 2015/8599), doktrinin sınırlarını ve denetimin istikrarsızlığını göstermektedir. Bu kararlar dizisi çift yönlü bir veri sunar: Bir yandan yargı sisteminin en üst denetim organı, bu çalışmanın ‘cezasızlık mekanizmaları’ olarak adlandırdığı örüntülerin önemli bölümünü (zaman aşımı, erteleme, soruşturma izni) bizzat tespit ve tescil etmiştir. Öte yandan, dördüncü bölümde gösterileceği gibi, ihlal kararlarının ardından yeniden başlatılan süreçler de aynı mekanizmalara yenik düşmüştür; bu durum, cezasızlığın anayasal denetime rağmen kendini yeniden üretebilen kurumsal derinliğini gösterir.

Türkiye Bağlamı: Emek Rejimi, Denetim ve Ceza Hukuku Araçları

Kuramsal çerçevenin son halkası, mekanizmaların içinde işlediği yapısal bağlamdır. 2000’li yıllarda Türkiye’de kurulan yeni emek rejimi literatürde iki tamamlayıcı kavramla nitelendirilmiştir. Çelik (2015), esnekleştirmenin sendikal hakların bastırılmasıyla iç içe yürüdüğü bu yapıyı ‘otoriter esnekleştirme’ olarak adlandırmakta; aynı yazar, Burawoy’dan ödünç aldığı kavramla, hak arayan işçinin kolayca işten atıldığı, grevlerin sistematik olarak engellendiği ve işçilerin çalışırken iş cinayetlerine kurban gittiği bu düzeni ‘despotikemekrejimi’ olarak tanımlamaktadır (Çelik, 2022). Adaman vd. (2019) ise tabloya birikim rejimi boyutunu ekler: Hızlı büyümeyi bütün toplumsal sorunların çözümü olarak kodlayan ‘neoliberal kalkınmacılık’ ile kırsal mülksüzleşmeye yaslanan ekstraktivizmin kesişiminde, kamu sahalarının alım garantili rödovans/hizmet alımı sözleşmeleriyle özel işletmecilere devri, üretim baskısı ile güvenlik yatırımı arasındaki gerilimi yapısal hâle getirmiştir. Soma’da ölümlerin gerçekleştiği işletme modeli (kamunun ruhsat sahibi ve alıcı, özel şirketin üretici olduğu, ton başına maliyet düşürmeye endeksli, işe alımın ‘dayıbaşı’ denilen enformel ara katmanlarla yürütüldüğü yapı) bu dönüşümün simgesi hâline gelmiştir (Adaman vd., 2019; TMMOB, 2014; TBB, 2014). 2012’de kabul edilen 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, mevzuat düzeyinde görece kapsayıcı bir çerçeve kurmuş olmakla birlikte; denetim sıklığı, iş güvenliği uzmanlığının işverene bağımlı istihdam yapısı ve yaptırımların caydırıcılığı bakımından uygulamayla arasında kalıcı bir açığı oluşturmuştur. Özveri’nin (2021) gösterdiği gibi bu açığı rastlantısal değildir: İş denetiminin Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimleri üzerinden piyasaya açılması, işçi sağlığı denetiminin bizzat taşeronlaştırılması anlamına gelmiş; işverenle sözleşme ilişkisi içindeki uzman ve hekimlerin güvencesizliği, denetimi fiilen ‘ne kadar ödersen o kadar az denetlerim’ ilişkisine dönüştürmüştür. Bu açığı, ceza yargılamalarında da yankılanır: Mevzuata biçimsel uygunluk, kusur değerlendirmelerinde işveren lehine bir karine gibi işleyebilmektedir.

Ceza hukuku araçları bu bağlam içinde anlam kazanır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK), ölümlü iş felaketlerinde üç nitelendirme basamağı sunar: taksirle öldürme (m. 85), öngörülen neticenin göze alındığı hâllerde cezayı artıran bilinçli taksir (m. 22/3) ve neticenin kabullenildiği hâllerde kasten öldürme hükümlerini devreye sokan olası kast (m. 21/2). Usul düzleminde, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun (CMK) 231. maddesindeki hükmün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB) kurumu, iki yıl ve altındaki cezaları denetim süresi sonunda bütün sonuçlarıyla ortadan kaldırma olanağı vermiş; kamu görevlileri bakımından 4483 sayılı Kanun, soruşturmayı idari merciin iznine bağlamıştır. Zaman aşımı rejimi (TCK m. 66-67) ise, bilhassa

‘görevi kötüye kullanma’ (m. 257) gibi görece hafif suç nitelendirmeleriyle birleştğinde, uzayan yargılamaların kendiliğinden sonlanmasının yolunu açar. İzleyen bölümlerde gösterileceği gibi, cezasızlık tam da bu araçların (her biri meşru bir hukuki gerekçeyle sahip kurumların) belirli bir bileşim içinde ve sistematik olarak aynı yönde kullanılmasıyla sağlanmaktadır.

Türkiye’de cezasızlık kavramı akademik ve kamusal tartışmaya büyük ölçüde siyasal şiddet, işkence ve faili meçhul cinayetler bağlamında girmiş; kavramın emek alanına taşınması ise ağırlıkla dava izleme pratiği üzerinden, barolar, meslek örgütleri ve İŞİG Meclisi gibi aktörlerin raporlama çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Taşınmanın en açık ifadesi, geçiş dönemi adaleti tartışmaları içinde iş cinayetlerinin müstakil bir cezasızlık alanı olarak ele alınmaya başlanmasıdır: Davutpaşa’dan itibaren kolektif dava takibini örgütleyen Adalet Arayan İşçi Aileleri deneyimini aktaran Can vd. (2021: 41), iş cinayeti davalarını ‘cezasızlık iradesinin en sarıh görüldüğü alanlardan biri’ olarak nitelendirir; ailelerin adalet nöbetlerinde Cumartesi Anneleri’nden ilham almış olması, siyasal şiddet alanındaki cezasızlıkla emek alanındaki cezasızlık arasındaki sürekliliğin simgesel kanıtıdır. Yine de bu taşınmanın kuramsal sonuçları yeni yeni işlenmektedir. Oysa iş cinayetleri, cezasızlık literatürünün klasik nesnelerinden önemli bir noktada ayrılır: Siyasal şiddet vakalarında cezasızlık çoğunlukla failin devletle özdeşliğinden kaynaklanan açık bir koruma ilişkisine dayanırken, iş cinayetlerinde koruma, piyasa ilişkilerinin olağan hukuki formları içinde (sözleşme serbestisi, teşebbüs özgürlüğü, kusur sorumluluğu) örtük biçimde işler. Bu fark, iş cinayetlerindeki cezasızlığı hem daha az görünür hem de daha dirençli kılar: Ortada savunulması gereken bir ‘istisna hâli’ değil, savunulmasına gerek dahi duyulmayan bir ‘olağan işleyiş’ vardır. Bu çalışmanın Türkiye yazınına katkısı, tam da bu olağan işleyişin parçalarını (tekil davalardan damıtılmış izlenimler düzeyinden çıkarıp) vakalar arası karşılaştırmayla sistematik bir tipolojiye bağlama girişimidir.

Yöntem ve Kapsam

Çalışma, nitel belge analizine dayanmaktadır. Vaka evreni, 2003-2024 döneminde Türkiye’de yaşanan, en az yedi işçinin hayatını kaybettiği ve yargısal süreci kamuya açık kaynaklardan izlenebilen yirmi toplu ölümlü iş felaketinden oluşmaktadır (Tablo 1). Vakaların madencilik ağırlıklı olması bir seçim yanlılığı değil, toplu ölümlerin sektörel dağılımının yansımasıdır; bununla birlikte inşaat (Torun Center, Esenyurt), patlayıcı imalatı ve savunma sanayii (Davutpaşa, Hendek, Balıkesir mühimmat fabrikası) ve hizmet sektörü (Beşiktaş gece kulübü) vakaları da kapsanarak mekanizmaların sektörler-üstü

niteliği sınanmıştır. Toplu ölümlü felaketlerin seçilmesinin analitik gerekçesi şudur: Bu vakalar, kamuoyu ilgisinin, siyasi taahhütlerin, müdahil avukatlığın ve delil olanaklarının en yüksek olduğu durumları temsil eder; cezasızlık bu ‘en görünür’ vakalarda dahi üretilebiliyorsa, tekil ölümlerle sonuçlanan ve kamuoyunun izlemediği binlerce vakada mekanizmaların çok daha dirençsiz işlediği kabul edilebilir.

Veri seti üç katmandan oluşmaktadır. Birincil katmanda AYM’nin sekiz bireysel başvuru kararı (B. No: 2014/18224; 2014/11868; 2015/8599; 2016/13649; 2018/5075; 2019/25821; 2020/35425; 2021/6982) ile AİHM’in Öneriyıldız/Türkiye kararı yer almaktadır; bu kararlar, ilk derece yargılamalarının seyrini ayrıntılı biçimde özetledikleri için aynı zamanda dolaylı birer dava kaydı işlevi görmektedir. İkincil katman; meslek örgütleri (TMMOB), barolar (TBB) ve İSiG Meclisi raporları ile dava izleme haberlerinden oluşmaktadır. Üçüncü katman, mevzuat metinleridir. Çalışmanın temel sınırlılığı, Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) kayıtlarına ve ilk derece mahkemelerinin gerekçeli kararlarının tamamına doğrudan erişilememiş olmasıdır;² bu nedenle dava süreçlerine ilişkin tespitler, birden fazla bağımsız kaynak tarafından doğrulanabilen bilgilerle sınırlı tutulmuştur. Analiz stratejisi, vaka içi süreç izleme ile vakalar arası örüntü karşılaştırmasının birleştirilmesine dayanmakta; her vakanın yargısal seyri soruşturma, iddianame, kovuşturma, kanun yolu ve infaz aşamalarına ayrıştırılarak cezasızlığın hangi aşamada, hangi araçla üretildiği kodlanmaktadır. Kodlama, önceki araştırma aşamasında geliştirilen yirmi maddelik mekanizma dökümünden hareketle yapılmış; mekanizmalar, analitik tutumluluk amacıyla dördüncü bölümde sunulan dört düzeye indirgenmiştir. Bir örüntünün ‘mekanizma’ sayılabilmesi için iki ölçüt aranmıştır: en az üç vakada bağımsız olarak gözlenmesi ve sonucu (isnadın düzeyi, sanık çevresi, cezanın infaz edilebilirliği ya da sürecin tamamlanabilirliği üzerinden) cezasızlık yönünde etkilemesi. AYM kararlarında ihlal gerekçesi olarak tescil edilen mekanizmalar (zaman aşımı, erteleme/HAGB, soruşturma izni, soruşturmanın etkisizliği), yargı sisteminin kendi kabulü niteliğinde oldukları için analizde çapa işlevi görmüştür.

Yıl	Felaket	Can Kaybı	Yargısal sürecin özeti
2003	Ermenek maden faciası (Karaman)	10	Sınırlı kovuşturma; kamusal izleme zayıf
2004	Küre bakır madeni yangını (Kastamonu)	19	Taksir nitelendirmesi; kısa süreli cezalar

2006	Dursunbey maden faciası (Balıkesir)	17	Taksir nitelendirmesi; erteleme uygulamaları
2008	Davutpaşa patlaması (İstanbul)	21	Kamu görevlilerine erteleme/HAGB; bir dosyada zamanaşımı; AYM ihlal kararı (B. No: 2018/5075; 2020/35425)
2009	Mustafakemalpaşa maden faciası (Bursa)	19	Yargıtay olası kast yönünde iki kez bozdu (son: 24/1/2019); 20/9/2022 olası kast hükmü Yargıtay'ca onanarak kesinleşti (12. CD, 25/5/2023), ancak kazanılmış hak nedeniyle infaz taksir düzeyinde (5 ila 6 yıl 8 ay) kaldı (Saymaz, 2022)
2010	Karadon maden faciası (Zonguldak)	30	Dört yıl sonra karar; 5 sanığa 5–10 yıl (Sabah, 2014); AYM tazminat başvurusunu kabul edilemez buldu (B. No: 2015/8599); kimi beraat kararı Yargıtay'ca bozuldu (12. CD, 26/1/2023)
2011	OSTİM/İvedik patlamaları (Ankara)	20	Uzayan yargılama; erteleme ve adli para uygulamaları; ceza başvurusu kabul edilemez (B. No: 2014/11868), tazminat davasında AYM ihlal kararı (B. No: 2019/25821)
2011	Çöllolar kömür sahası göçüğü (Kahramanmaraş)	11	Sanıkların çoğu (19 kişi) beraat; 4 yöneticinin cezası adli para cezasına çevrilip 24 ay taksite bağlandı; Yargıtay onadı (12. CD, 23/1/2020)
2012	Esenyurt AVM şantiyesi çadır yangını (İstanbul)	11	Basit taksir; asıl işveren beraat, taşeron firma sahipleri ve iş güvenliği uzmanları mahkûm (Saymaz, 2016)
2013	Kozlu maden faciası (Zonguldak)	8	Etkisiz soruşturma; AYM ihlal kararı (B. No: 2014/18224); ceza davası Yargıtay'ca bozuldu (12. CD, 20/6/2023)
2014	Soma maden faciası (Manisa)	301	Şirket yöneticilerine bilinçli taksirden kısmi mahkûmiyet; kamu görevlileri davası 2026'da zamanaşımından düştü; AYM ihlal kararları (B. No: 2016/13649 ve 2021/6982)
2014	Torun Center asansör faciası (İstanbul)	10	Şirket sahipleri hakkında kovuşturmayla yer yok kararı; tazminat sonrası şikâyetten vazgeçmeler
2014	Ermenek maden faciası (Karaman)	18	Ocak sahibi dâhil 7 sanığa mahkûmiyet; istinafta cezalar artırıldı (AA, 2021)

2016	Şirvan maden göçüğü (Siirt)	12	Taksir nitelendirmesi; sınırlı mahkûmiyet
2017	Cizre maden göçüğü (Şırnak)	8	Ruhsatsız/denetimsiz saha; etkisiz kovuşturma
2020	Hendek havai fişek fabrikası patlaması (Sakarya)	7	Sahiplere 16 yıl 3 ay; Yargıtay olası kast yönünde bozdu (12. CD, 2/12/2024); mahkeme 2025'te direndi, fabrika sahibini güvenceyle tahliye etti (Medyascope, 2025b)
2022	Amasra maden faciası (Bartın)	43	20 sanığa bilinçli taksirden 3 yıl 1 ay–17 yıl; 3 beraat; aileler kararı yetersiz buldu (Medyascope, 2025a); cezalar istinafta onandı (Sakarya BAM, 16/3/2026), temyiz yolu açık
2024	İliç maden faciası (Erzincan)	9	43 sanığa 'basit taksir' isnadı; şirket tüzel kişiliğine ilişkin talepler reddedildi; 2026'da tutuklu kalmadı, savcı 13 sanık için mütalaa verdi; dava sürüyor (Cumhuriyet, 2026)
2024	Beşiktaş gece kulübü yangını (İstanbul)	29	22 sanık; ek bilirkişi 'öngörülebilir ve önlenabilir' dedi; yargılama İstanbul 27. AĞM'de sürüyor
2024	Balıkesir mühimmat fabrikası patlaması	11	İddianame 2025'te kabul; 2026'da taksirden mahkûmiyet; ana sanıklara ~9 yıl 2 ay (Balıkesir 3. AĞM)

Tablo 1. İncelenen Vakalar ve Yargısal Sonuçların Özeti. Sonuç sütunu, çalışmanın yazıldığı tarihteki (Temmuz 2026) durumu özetlemektedir. (Yazar tarafından dava kayıtları, AYM kararları ve basın taramasından derlenmesiyle oluşturulmuştur)

Bulgular: Cezasızlığın Dört Üretim Düzeyi

Vakalar arası karşılaştırma, cezasızlığın birbirinden bağımsız görünen ancak fiilen birbirini tamamlayan dört düzeyde üretildiğini göstermektedir: suçun nitelendirilmesi, usul araçları, bilirkişilik rejimi ve kurumsal yalıtım. Bu düzeyler bir sıralama değil bir bileşimdir; tek bir davada birden fazlası aynı anda işleyebilmekte ve birinin aşılması hâlinde diğeri devreye girebilmektedir.

Suç Nitelendirmesi: Taksirin Çekim Gücü

Cezasızlığın ilk ve belirleyici üretim alanı, ölümlerin hukuki adlandırılmasıdır. TCK'nin sunduğu taksir–bilinçli taksir–olası kast basamakları, kâğıt üzerinde, failin risk karşısındaki öznel konumuna göre kademelenen bir ölçek kurar.

Uygulamada ise incelenen vakaların tamamında iddianameler kural olarak en alt basamaktan (basit taksirden) düzenlenmiş; bilinçli taksir ancak yargılama sırasında, müdahil avukatların ısrarı ve kimi zaman kanun yolu denetimiyle gündeme gelebilmiş; olası kast nitelendirmesi ise, kimi vakada mahkeme hükmüne geçebilmiş olsa da fiilî cezaya neredeyse hiçbir vakada dönüşmemiştir. Bu örüntünün en açıklayıcı örneği Soma yargılamasıdır. İlk derece mahkemesi 2018’de şirket yönetim kurulu başkanına basit taksirden on beş yıl ceza vermiş ve sanık ertesi yıl tahliye edilmiştir; Yargıtay 12. Ceza Dairesi 2020’de fiilin olası kast kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine hükmetmiş, ancak bu karar Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının itirazı üzerine kaldırılarak nitelendirme bilinçli taksire sabitlenmiş; yeniden yargılamada verilen yirmi yıllık ceza bu çerçevede onanmıştır (Serbestiyet, 2021; NTV, 2021). Üç yüz bir kişinin öldüğü, ocaktaki riskin aylar öncesinden raporlandığı bir vakada dahi olası kastın ‘geri çevrilmesi’, nitelendirme basamaklarının fiilen bir tavana dönüştüğünü gösterir: İşçi ölümlerinde kabul edilebilir azami isnat, bilinçli taksirdir. Oysa ceza hukuku, örgütlü kayıtsızlığın kasta yaklaşan hâlleri karşısında araçsız değildir: Özveri (2015), güvenlik önlemi alma yükümlülüğünün bilinçli ve süreklilik arz eden ihmalinin, ihmali davranışla kasten öldürme (TCK m. 83) kapsamında değerlendirilebileceğini savunur; Soma’da şirket yönetiminin ton başına üretim maliyetini 140 dolardan 24 dolara düşürmekle övündüğünün kayıtlara geçmiş olması (Özveri, 2021), ‘öngörülen neticenin kabullenilmesi’ tartışmasının soyut bir kurgu olmadığını gösterir.

Nitelendirmenin sonuçları yalnızca ceza miktarına ilişkin değildir. Basit taksir; HAGB, erteleme ve adli para cezasına çevirme gibi bireyselleştirme kurumlarının kapısını açar, zaman aşımı sürelerini kısaltır ve (belki en önemlisi) olayı ‘dikkatsizlik’ söylemine yerleştirerek örgütlü karar süreçlerini görünmez kılar. İlişki faciası bu bakımdan güncel bir sınama sunmaktadır: Dokuz işçinin siyanürlü liç yığını altında kaldığı, bilirkişi raporlarının güvenlik katsayısının olumsuz senaryolar altında hiç sınanmadığını ve yöneticilerin ‘ağır derecede özene aykırı’ davrandığını tespit ettiği olayda (T24, 2024a), iddianame kırk üç sanık hakkında basit taksirden düzenlenmiş; şirketin üst yönetimi bakımından bilinçli taksir isnadı dahi tercih edilmemiştir (Cumhuriyet, 2026). Amasra’da ise mahkeme bilinçli taksiri kabul etmekle birlikte, verilen cezaların önemli bölümünün alt sınırdan belirlenmesi, kırk üç ölümün karşılığının sanıkların çoğu bakımından üç ila dokuz yıl aralığında kalması sonucunu doğurmuştur (Medyascope, 2025a). Nitelendirme düzeyindeki bu sistematik aşağı çekme eğilimi, tekil hâkim tutumlarıyla açıklanamayacak bir kurumsal varsayımı yansıtır: Üretim faaliyeti sırasında

gerçekleşen ölüm, aksi olağanüstü biçimde kanıtlanmadıkça, ‘istenmemiş’ sayılır. Bu karinenin söylemsel altyapısı da vardır: Soma’nın ardından en üst siyasal düzeyde dile getirilen, ölümün ‘madenciliğin fitratında’ olduğu söylemi, ölümleri işin doğasına havale ederek hukuki sorumluluk sorusunun daha sorulmadan kapanmasına zemin hazırlamıştır (Adaman vd., 2019).

Nitelendirme örüntüsünün dikkat çekici bir yönü, bilinçli taksir ve olası kast kavramlarının başka suç alanlarındaki uygulamasıyla karşılaştırıldığında ortaya çıkar. Yargıtay içtihadında olası kast, özellikle trafik ve bireysel şiddet vakalarında, failin öngördüğü neticeyi ‘kabullenmiş’ sayılması için görece işlevsel ölçütlerle uygulanabilmektedir. İş cinayetlerinde ise aynı kavram, örgütlü ve süreklilik arz eden risk bilgisine (denetim raporlarına, işçi şikâyetlerine, önceki olaylara) rağmen istisnasız biçimde ya geri çevrilmekte ya da (nitelendirme kabul edilse dahi) fiilî sonucundan koparılarak etkisiz kılınmaktadır. Soma’da Yargıtay dairesinin olası kast yönündeki bozma kararının, başsavcılık itirazı yoluyla ve daire üyelerinin değişmesinin ardından ortadan kaldırılması (Serbestiyet, 2021), bu geri çevirmenin hukuki-teknik olduğu kadar kurumsal bir tercih olduğunu düşündürmektedir. Nitelendirmenin bu etkisizleştirilmesi Soma’ya özgü de değildir: 2009 Bursa Mustafakemalpaşa (Bükköy) grizu faciasında Yargıtay 12. Ceza Dairesi, iş kazalarında ilk kez, sanıkların ‘olursa olsun’ düzeyindeki tutumunu olası kast sayarak yerel mahkemenin taksir hükümlerini iki kez bozmuş (son olarak 24/1/2019); yeniden yargılamada mahkeme 20 Eylül 2022’de olası kastla öldürmeden mahkûmiyet kurmuş ve bu hüküm Yargıtay’ca onanarak kesinleşmiştir (Yargıtay 12. CD, E. 2023/586, K. 2023/1827, 25/5/2023). Ne var ki, aileler tazminatla şikâyetten vazgeçtiği ve karara yalnızca sanıklar temyiz ettiği için işleyen ‘kazanılmış hak’ (aleyhe hüküm kurma yasağı), fiilî cezayı taksir düzeyine (beş sanık için 5 ila 6 yıl 8 ay hapse) sabitlemiş; infaz indirimleriyle birlikte sanıkların cezaevine girmesi dahi beklenmemektedir (Saymaz, 2022). Böylece bir işçi ölümü, en üst yargı organınca kesin biçimde ‘olası kastla öldürme’ sayılsa dahi, fiilî ceza taksir düzeyinde kalabilmektedir. Kavramların bu asimetrik uygulanışı, ceza hukukunun kusur ölçeğinin sınıfsal bir filtreyle çalıştığı yönündeki eleştirel tezi (Tombs ve Whyte, 2007) Türkiye bağlamında somutlaştırır: Aynı öngörü ve kabullenme standardı, failin toplumsal konumuna göre farklı sonuçlar üretmektedir.

Usul Araçları: Zaman Aşımı, HAGB ve Soruşturma İzni

İkinci üretim düzeyi, ceza muhakemesinin olağan kurumlarının cezasızlık yönünde işletilmesidir. Bu düzeyin üç temel aracı vardır. İlki zaman aşımıdır. İş cinayeti davalarında zaman aşımı, kendiliğinden işleyen nötr bir süre

değil; nitelendirme tercihleri ve yargılama temposuyla birlikte üretilen bir sonuçtur. Davutpaşa'da yirmi bir kişinin ölümüne ilişkin yargılamada bir belediye görevlisi hakkındaki dava Yargıtay aşamasında zaman aşımından düşmüş, diğer kamu görevlilerinin cezaları ertelenmiş; AYM bu tabloyu yaşam hakkının ihlali olarak tescil etmiştir (AYM, B. No: 2018/5075; Gazete Duvar, 2022). Soma'da ise mekanizma daha da çarpıcı biçimde işlemiştir: Kamu görevlilerinin soruşturulmasına ancak AYM'nin ihlal kararı üzerine, felaketten dokuz yıl sonra hazırlanan iddianameyle başlanabilmiş (T24, 2024b); 'görevi kötüye kullanma' isnadının sekiz yıllık olağan zaman aşımı süresi, dava henüz istinaf aşamasındayken dolmuş ve on altı sanık hakkındaki dava 2026'da düşürülmüştür (soL, 2026). Burada zaman aşımı, geciken adaletin teknik sonucu gibi görünse de gecikmeyi üreten soruşturma izni süreçleri ve hafif suç nitelendirmesiyle birlikte okunduğunda, cezasızlığın âdeta planlanabilir bir güzergâhı hâline gelir: Isnat hafif tutulduğunda zaman aşımı kısılır; izin süreçleri uzadığında sürenin dolması kesinleşir.

İkinci araç, hükmün açıklanmasının geri bırakılmasıdır. HAGB, iki yıl ve altındaki cezalarda hükmün hiç doğmamış sayılmasına olanak vererek, alt sınırdan belirlenen taksir cezalarını fiilen yaptırımsızlığa çevirmiştir. Davutpaşa yargılamasında kamu görevlileri hakkındaki mahkûmiyetlerin erteleme ve HAGB'yle sonuçsuz bırakılması, AYM'nin ihlal tespitinin merkezindedir: Mahkemeye göre bu uygulama, 'yargısal tepkinin caydırıcılığı' ölçütünü karşılamamaktadır (AYM, B. No: 2018/5075). AYM'nin genel norm denetiminde CMK m. 231'i 2023'te iptal etmesi³ bu mekanizmanın geleceğini belirsizleştirmekle birlikte, incelenen dönemin davaları bakımından HAGB, özellikle denetim zafiyeti nedeniyle yargılanan kamu görevlileri ve alt kademe teknik personel için standart çıkış yolu işlevi görmüştür. Üçüncü araç, 4483 sayılı Kanunun öngördüğü soruşturma izni rejimidir. İncelenen vakalarda izin mekanizması, denetim makamlarının yargılanabilirliğini idarenin kendi takdirine bırakarak çifte bir işlev üstlenmiştir: İzin verilmediğinde soruşturma hiç başlanamakta; izin süreci yargı yoluyla aşıldığında ise (Davutpaşa'da Danıştay kararıyla, Soma'da AYM kararıyla) kazanılan zaman, zaman aşımına dönüşmektedir. Cezasızlık burada iki aracın ardışık kullanımıyla, deyim yerindeyse bir 'bayrak yarışıyla' sağlanmaktadır. Soma bu bayrak yarışının en belgeli örneğidir: AYM, kamu görevlileri hakkında soruşturma izni verilmemesini bir kez değil, biri 2020 diğeri 2023 tarihli iki ayrı kararıyla (AYM, B. No: 2016/13649; 2021/6982) yaşam hakkının usuli boyutunun ihlali saymış ve ihlalin giderilmesi için yeniden yargılama yolunu göstermiştir; buna karşın izin süreçlerinde tüketilen yıllar, yukarıda değinilen zaman aşımıyla düşmeyi engelleyememiştir. Mekanizmanın

tersten işleyişi OSTİM/İvedik'te görülür: AYM, kamu görevlileri hakkında soruşturma izni verilmemesine yönelik başvuruyu, sorumluluğun özel şirket yetkililerinde bulunduğu gerekçesiyle kabul edilemez bulmuştur (AYM, B. No: 2014/11868); böylece izin rejimi kimi vakada anayasal denetimden geçerek meşruiyet dahi kazanabilmektedir.

HAGB'nin tamamlayıcısı, cezanın ertelenmesi (TCK m. 51) ile kısa süreli hapsin adli para cezasına ya da seçenek yaptırımlara çevrilmesi (m. 50) kurumlarıdır. Alt sınırdan belirlenen taksir cezaları bu kurumlarla birleştiğinde, çok sayıda sanık bakımından hiç infaz edilmeyen hükümler üretmiştir. İnfaz aşaması, cezasızlığın literatürde en az incelenen halkasıdır; oysa denetimli serbestlik ve koşullu salıverilme düzenlemeleri, kesinleşen istisnai mahkûmiyetlerin fiilî infaz sürelerini de önemli ölçüde kısaltmaktadır. Soma'da hükmedilen cezalar ile fiilen cezaevinde geçirilen süreler arasındaki makasın, felaketin her yıldönümünde kamuoyunda yeniden tartışılması (Euronews, 2025), 'verilen ceza' ile 'çekilen ceza' ayrımının davaların toplumsal meşruiyet algısındaki merkezî yerini göstermektedir. Cezasızlık analizi bu nedenle hüküm anında değil, infazın tamamlandığı ya da tamamlanmadığı anda kapanan bir hesapla yapılmalıdır.

Usul düzeyinin daha az görünür bir aracı, kanun yolu aşamasındaki bozma-yeniden yargılama döngüleridir. Hendek'te yedi işçinin öldüğü patlamaya ilişkin davada fabrika sahiplerine 2022'de bilinçli taksirden verilen 16 yıl 3 aylık cezalar, Yargıtay 12. Ceza Dairesince olası kast yönünde bozulmuş (2/12/2024); ancak yeniden yargılamada mahkeme önceki hükmünde direnmiş ve tutuklu sanığı 2025'te ev hapsi ile güvence bedeli karşılığında tahliye etmiştir (Medyascope, 2025b). Yargıtay'ın olası kast ısrarına karşı yerel mahkemenin bu direnci, Bükköy ve Soma'da gözlenen örüntünün güncel bir yinelenmesidir. Bozma kararının kendisi hukuka aykırı olmasa da döngünün fiilî sonucu; kesin hükmün yıllarca ertelenmesi, tutukluluk sürelerinin dolması ve infazın belirsizleşmesidir. Benzer biçimde Soma'da ilk hükmün bozulup nitelendirmenin iki kez değişmesi, kesinleşmeyi felaketten sekiz yıl sonrasına taşımıştır. Uzayan süreç yalnızca zaman aşımı riski üretmekle kalmaz; tanıkların dağılması, müdahillerin yorgunluğu ve kamuoyu ilgisinin sönümlenmesi yoluyla davanın toplumsal denetimini de zayıflatır.

Usul düzeyinin son bileşeni, davaların parçalanması ve mağdur katılımının aşındırılmasıdır. İncelenen büyük vakaların hemen tümünde yargılama, tek bir hesap verme sahnesi olarak değil; şirket görevlileri, kamu görevlileri

ve tazminat talepleri için ayrı ayrı yürüyen, farklı hukuk dallarına ve farklı takvimlerine tabi paralel süreçler hâlinde örgütlenmiştir. Soma'da şirket yöneticilerinin davası ile kamu görevlilerinin davası arasındaki on yıllık faz farkı, bu parçalanmanın en uç örneğidir: İkinci dava başladığında birincisi çoktan kesinleşmiş, olayın bütünsel sorumluluk haritası hiçbir mahkemede bir arada tartışılmamıştır. Parçalanma, mağdur yakınlarının davaya katılma (müdahillik) hakkının fiilî değerini de düşürür; aileler, yıllara ve farklı yargı çevrelerine yayılmış duruşmaları ancak örgütlü hukuki destekle (baroların ve gönüllü avukat ağlarının taşıyıcılığıyla) izleyebilmektedir. Duruşmaların facia mahallinden uzak salonlarda görölmesi, kalabalık sanık ve müdahil sayısının oturumları teknik okumalara indirgemesi ve yargılama uzadıkça basın ilgisinin çekilmesi, ceza muhakemesinin kamusalılık işlevini aşındırmakta; cezasızlık, izleyicisi kalmayan bir sahnede tamamlanmaktadır. Sahnenin bir de kurumsal ayağı vardır: Uzun yargılamalar boyunca mahkeme heyetlerinin sürekli değiştirilmesi, dosyayı bilmeyen hâkimlerin karar vermesi sonucunu doğurmaktadır. Nitekim Can vd. (2021), izledikleri bir davada beş yılda on altı hâkim ve yedi mahkeme başkanı değişikliğini, Soma'da ise beş terabaytlık dosyaya yeni atanan heyetin dosyaya hâkimiyet sorununu aktarır; yazarların ifadesiyle yargıdaki liyakat sorunu, cezasızlığın âdeta istihdam kuralı hâline gelmektedir.

Bilirkişilik Rejimi: Kusurun Dağıtılması ve Teknikleştirilmesi

Üçüncü üretim düzeyi, delil rejiminin merkezindeki bilirkişilik kurumudur. İş cinayeti davalarında maddi gerçeğin tespiti neredeyse bütünüyle teknik bilirkişi raporlarına havale edilmekte; bu havale, iki tipik sonuç üretmektedir. İlki kusurun dağıtılmasıdır: Raporlar, kusuru yüzdelik dilimler hâlinde çok sayıda aktöre (işveren, işveren vekilleri, teknik nezaretçiler, iş güvenliği uzmanları ve kimi zaman ölen işçilerin kendilerine) paylaştırmakta; bu dağıtım, ceza yargılamasında her bir sanığın bireysel kusurunu 'hafif' gösterme etkisi yaratmaktadır. Ölen işçiye kusur atfı, ailelerin tazminat davalarında müterafik kusur indirimi olarak da geri dönmekte ve mağduriyeti katmanlaştırmaktadır. Bu örüntünün en açık belgelerinden biri Esenyurt yangınıdır: Mahkemece atanan bilirkişi heyeti, on bir işçiyi, çıkışı sünger yataklarla tıkayarak kendi can güvenliklerini tehlikeye attıkları gerekçesiyle 'tali kusurlu' saymış; ölümün sorumluluğunu, güvenlik harcamasından kaçınan işverenden kısmen kurbanların kendisine kaydırıştır (Saymaz, 2016). Kusurun ölen işçiye kadar dağıtılmasının bu uç örneği, teknik raporun nötr bir bilgi aktarımı değil, sorumluluğun daraltıldığı bir alan olduğunu somutlaştırır. İkinci sonuç, sorumluluğun teknikleştirilmesidir: Örgütsel ve yapısal nitelikteki kararlar (üretim hedefinin yükseltilmesi, güvenlik yatırımından tasarruf,

denetim raporlarının gereğinin yapılmaması) raporlarda havalandırma kesitleri, sensör yerleşimi ya da şev açısı gibi mühendislik parametrelerine çevrilmekte; hukuki sorumluluk tartışması, ancak teknik dile çevrilebilen unsurlarla sınırlı kalmaktadır. Tombs ve Whyte'in (2007) 'örgütsel failin bireyci hukuk biçiminde eritilmesi' olarak kavramsallaştırdığı süreç, Türkiye pratiğinde bilirkişi raporu üzerinden işlemektedir. Özveri (2015; 2021) bu işleyişi, mevzuatta hiçbir karşılığı olmadığı hâlde tespitleri fiilen belirleyen 'yazılı olmayan kurallar' kavramıyla adlandırır: Meslek hastalığı tespitinin 'teamüle aykırı' sayılmasından, nedensellik kanıtlanırsa bile hastalığın işçinin 'özgün anatomisine' bağlanmasına uzanan bu kurallar, iş kazalarında da işçiye kusur atfını standartlaştırmıştır. Korkuluksuz köprüde çalıştırılan işçiye yüzde elli kusur, on altı saat kesintisiz çalıştırdıktan sonra kaza geçiren işçiye 'bağışlanmaz kusur' veren raporlar, bu kuralların belgelenmiş örnekleridir (Özveri, 2015: 192-216).

Raporların üretim koşulları da sonuçları üzerinde belirleyicidir. Bilirkişi havuzlarının ağırlıklı aynı meslek çevrelerinden (kimi zaman denetim kurumlarının kendi personelinden ya da sektörle süregiden iş ilişkisi içindeki uzmanlardan) oluşması, yapısal bir bağımlılık sorunu yaratır; işverenin kusurunu tespit eden bilirkişinin gelecekteki iş olanakları ile tespitinin kapsamı arasındaki örtük ilişki, raporların ihtiyatlılık eğilimini besler. Mahkemelerin teknik raporu âdeta bağlayıcı delil gibi işleme eğilimi ise, kusur tespitindeki bu ihtiyatlılığı doğrudan hüküm diline taşır. Sonuç, sorumluluğun en dar teknik tanımının yargısal gerçeklik hâline gelmesidir.

Bilirkişiliğin cezasızlıktaki rolü, raporların içeriği kadar raporlar üzerindeki mücadelede de görünür. Soma'da müdahil avukatların ODTÜ öğretim üyelerince hazırlanan ve üst yönetimin sorumluluğunu ortaya koyan raporları hükme esas aldırma çabası, yargılamanın en çekişmeli eksenini oluşturmuş; Amasra'da savcılık mütalaası ile ailelerin talepleri arasındaki aç, büyük ölçüde hangi raporun esas alınacağına ilişkin tartışmadan doğmuştur. İliç'te ise mahkeme, müdahillerin keşif yapılması ve şirket kayıtlarına el konulması taleplerini reddetmiştir (Cumhuriyet, 2026); delile erişimin bu biçimde daraltılması, bilirkişilik rejiminin girdilerini bizzat yargılama makamının sınırlandığı bir durumu örneklemektedir. Bu tablo, bilirkişiliğin nötr bir bilgi aktarım kanalı olmadığını; hangi soruların sorulacağını, hangi belgelerin inceleneceğini ve kusurun hangi ölçekte tanımlanacağını belirleyen (dolayısıyla cezasızlığın üretiminde ya da kırılmasında taraf olan) bir alan olduğunu göstermektedir.

Kurumsal Yalıtım: Üst Düzey Sorumluluğun Dava Dışına Çıkarılması ve Tazminatın İkamesi

Dördüncü üretim düzeyi, ceza sorumluluğunun örgüt hiyerarşisinin belirli bir basamağında kesilmesi ve üstünün yalıtılmasıdır. İncelenen vakaların tamamında sanık profili benzerdir: ocak müdürleri, işletme mühendisleri, teknik nezaretçiler, iş güvenliği uzmanları, vardiya amirleri. Şirket ortakları ve yönetim kurulları ile kamu tarafında müsteşarlık, genel müdürlük ve bakanlık düzeyi, kural olarak dava dışında kalmıştır. Torun Center vakası bu yalıtımın en yalın örneğidir: On işçinin öldüğü asansör faciasında yargılama şantiye görevlileriyle sınırlı tutulmuş, projenin sahibi şirketin ortakları ve üst yöneticileri hakkında kovuşturmayla yer olmadığı kararı verilmiştir (Mimdap, 2016). Aynı örüntünün bir başka açık örneği Esenyurt'tur: On bir işçinin öldüğü Marmara Park AVM şantiyesi çadır yangınında Bakırköy 4. Ağır Ceza Mahkemesi (2012/197 E., 2015/230 K.), asıl işveren tarafını beraat ettirirken sorumluluğu taşeron firma sahipleri ile iş güvenliği uzmanlarında yoğunlaştırmıştır. Çarpıcı biçimde, çadırlardaki tehlikeyi önceden raporlayan iş güvenliği uzmanı mahkûm edilirken, bu uyarıları gözardı eden işveren cezasız kalmıştır. Saymaz'ın 'patrona beraat, taşerona ceza' olarak nitelediği bu sonuç, sorumluluğun örgüt hiyerarşisinin en alt görünür halkasında durdurulduğunu açıkça göstermektedir (Saymaz, 2016). Yalıtımı üreten hukuki teknik çoğu kez işveren vekilliği kurumudur: Ceza sorumluluğu, iş organizasyonunda gerçek karar yetkisini elinde tutan işverene değil ona bağlı çalışan vekillere yönlendirilmekte; 'Ben memurumu yargılatmam' refleksiyle işleyen izin mekanizması, aynı işlevi kamu tarafında görmektedir (Can vd., 2021). Soma, kısmi bir istisna olarak kuralı doğrular: Yönetim kurulu başkanının mahkûmiyeti ancak olağanüstü kamuoyu baskısı ve on yılı aşan hukuki mücadeleyle sağlanabilmiş; buna karşılık üretim hedeflerini belirleyen ve denetimle yükümlü kamu iktisadi teşebbüsü yöneticileri ile bakanlık görevlileri, soruşturma izni ve zaman aşımı bariyerlerinin ardında kalmıştır. Üstelik Eynez sahasının Soma Kömür A.Ş.'ye devrinin mevzuata aykırı ve muvazaalı olduğu, gerçek işverenin TKİ olduğu yargılama boyunca ısrarla ileri sürülmüş; ancak bu iddia, kamu tarafının sanık sandalyesine taşınmasına yetmemiştir (Özveri, 2015: 187-190; Çelik, 2022). Amasra'da ise doğrudan kamu işletmesinde (Türkiye Taşkömürü Kurumu, TTK) gerçekleşen felakete rağmen yargılama müessese ve işletme yönetimiyle sınırlı kalmış; kurumun genel yönetimi ve ilgili bakanlık düzeyi dava edilmemiştir (Medyascope, 2025a).

Yalıtımın hukuki altyapısında, TCK'nin tüzel kişiler hakkında ceza yaptırımını uygulanamayacağına ilişkin hükmü (m. 20/2) belirleyici bir yer tutar.

Şirketin kendisi ceza hukukunun muhatabı olamayınca, örgütsel kararların sorumluluğu zorunlu olarak gerçek kişilere çevrilmek zorundadır; bu çeviri işlemi ise, karar süreçlerinin belgelenmesindeki asimetri nedeniyle hiyerarşinin en alt görünür halkasında durma eğilimindedir: Vardiya amirinin talimatı kayıtlıdır, yönetim kurulunun maliyet tercihi ise çoğu kez belgesizdir. Tüzel kişilere özgü güvenlik tedbirleri (m. 60) (faaliyet izninin iptali, müsadere) incelenen vakaların hiçbirinde etkili biçimde uygulanmamış; İliç'te müdahillerin şirket kayıtlarına el konulması yönündeki talepleri dahi reddedilmiştir (Cumhuriyet, 2026; soL, 2025). Böylece ölümlerin gerçekleştiği işletmeler, yargılamalar sürerken faaliyetlerine devam edebilmiş; İliç örneğinde facianın ardından sahanın yeniden üretime açılması gündeme gelebilmiştir. Şirket varlığının dokunulmazlığı ile yöneticilerinin görelî dokunulmazlığı arasındaki bu süreklilik, cezasızlığın nihai güvencesinin sermayenin kendisi olduğunu gösterir.

Kurumsal yalıtımın tamamlayıcısı, cezai sorumluluğun tazminatla ikame edilmesidir. İki biçim gözlenmektedir. İlki, tazminat ödemelerinin ceza davasındaki müdahilliği eritmesidir: Torun Center'da kimi ailelerin 'tatmin edici' tazminat sonrası şikâyetten vazgeçtiklerinin kamuoyuna yansımaları (Mimdap, 2016), işverenin ödeme gücünün ceza sürecini biçimlendirme kapasitesini örnekler. Can vd. (2021) bu örüntünün kurumsallaşmış biçimini 'kan parası' pratiği olarak adlandırır: Vaka henüz mahkemeye taşınmadan ailelere enformel tazminat 'avansı' verilmekte; bu ödeme, ceza davasına 'zararını giderilmiş olması' gerekçesiyle hafifletici sebepler olarak geri dönmektedir. İkinci biçim, yargısal sistemin kendisinin giderimi cezanın yerine koymasındır: AYM'nin ihlal kararlarında hükmettiği manevî tazminatlar mağdur yakınları bakımından önemli olmakla birlikte, ihlalin kaynağındaki ceza süreçleri yeniden işletildiğinde yine zaman aşımı ve erteleme mekanizmalarına dönüşmesi (Soma örneğinde açıkça görüldüğü üzere) giderimi cezasızlığın telafisi değil, fiilen onun son halkası hâline getirebilmektedir. Davutpaşa'ya ilişkin iki AYM kararının karşılaştırması bu noktada özellikle öğreticidir: Aynı felaketin mağdurları, ceza yargılaması ekseninde ihlal tespiti elde ederken (B. No: 2018/5075), tazminat yargılamaları ekseninde farklı başvuruçular bakımından farklılaşan sonuçlarla karşılaşmıştır (B. No: 2020/35425). Bu yalıtılmış kanalların mağdur aleyhine işleyişi OSTİM/İvedik'te daha da belirgindir: Ceza yolunda kamu görevlileri hakkındaki başvuru kabul edilemez bulunurken (AYM, B. No: 2014/11868), kamu kurumları aleyhine açılan tazminat davasının reddi ancak olaydan on dört yıl sonra, 2025'te yaşam hakkının usulî ihlali sayılabilmiş (AYM, B. No: 2019/25821); iki yolun da tıkanıdığı bu uzun aralıkta giderim fiilen askıda kalmıştır. Karadon'da

ise AYM, toplu ölümlü bir felakete karşı yaşam hakkına ilişkin başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bularak kabul edilemez saymıştır (AYM, B. No: 2015/8599); bu da tazminat ile sembolik cezai sonuçların bir araya geldiği noktada anayasal denetimin ‘yeterli giderim’ eşliğini kimi vakada düşük tuttuğunu gösterir. Aynı olaydan doğan taleplerin, izlenen hukuk yoluna göre bu ölçüde ayrılan âkibetleri, hesap verebilirliğin bütünlüklü bir sistem olarak değil, birbirinden yalıtılmış ve aralarındaki boşluklara mağdurun düştüğü kanallar hâlinde örgütlendiğini göstermektedir.

Tartışma: Kurumsal Bir Üretim Süreci Olarak Cezasızlık

Bulguların bütününe bakıldığında, dört düzeyin her birinin tek başına ‘hukuka aykırı’ sayılamayacak araçlardan oluştuğu görülür. Taksir dereceleri arasındaki ayırım, ceza hukukunun kusur ilkesinin gereğidir; zaman aşımı, HAGB ve soruşturma izni, her biri meşru gerekçelerle ihdas edilmiş kurumlardır; bilirkişilik, teknik olayların yargılanmasının zorunlu aracıdır; sanık çevresinin nedensellik ölçütleriyle sınırlanması, sorumluluğun şahsiliği ilkesinden türetilir. Cezasızlığı üreten, araçların varlığı değil bileşimidir: İncelenen yirmi vakada bu araçların sistematik olarak aynı yönde (isnadı hafifletme, süreci uzatma, kusuru dağıtma, hiyerarşiyi koruma yönünde) kullanılması, tekil takdir hatalarıyla açıklanamayacak bir örüntü oluşturmaktadır. Bu örüntü, çalışmanın kuramsal çerçevesinde önerilen kavramla, cezasızlığın kurumsal üretimi olarak adlandırılmayı hak etmektedir: Failsizleştirme, hukukun askıya alınmasıyla değil, hukukun olağan işleyişinin belirli bir toplumsal güç dengesini yansıtacak biçimde kalibre edilmesiyle sağlanmaktadır. Tombs ve Whyte’in (2007) emniyet suçları için saptadığı ‘hukuk içinde ayrıcalıklı rejim’ tespiti, Türkiye örneğinde yalnızca doğrulanmakla kalmamakta; devlet-şirket suçu boyutuyla genişlemektedir. Zira incelenen felaketlerin çoğunda devlet, Michalowski ve Kramer’in (2006) çerçevesindeki gibi yalnızca ‘kolaylaştırıcı’ değil; ruhsat sahibi, alıcı, denetçi ve nihayet yargılamanın izin makamı olarak sürecin her aşamasının kurucu aktörüdür. Kendi payının yargılanmasını idari izne bağlayan bir devletin, şirket faillerini yargılarkenki isteksizliği bu yapısal konumdan bağımsız düşünülemez.

Bulgular, anayasal denetimin cezasızlık karşısındaki gücü ve sınırları hakkında da önemli bir sonuç vermektedir. AYM’nin ihlal bulduğu kararlar, Önergıldız ölçütlerini iç hukuka tutarlı biçimde taşımış; zaman aşımını, ertelemeyi ve soruşturma izni engelini caydırıcılık ölçütü üzerinden ihlal olarak nitelendirmiştir. Ne var ki ihlal kararlarının fiilî âkibeti, doktrinin uygulama üzerindeki etkisinin sınırını çizmektedir: Soma’da, ardışık iki AYM

ihlal kararına karşın, açılabilen dava zaman aşımıyla düşmüş; Davutpaşa’da yeniden yargılama, ihlali doğuran mekanizmaların gölgesinde ilerlemiştir. Bu tablo, cezasızlıkla mücadelede bireysel başvurunun yapısal bir paradoksuna işaret eder: Başvuru yolu, tanımı gereği iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra devreye girer; oysa cezasızlığın temel araçlarından biri bizzat zamandır. Mekanizma, ihlali tespit edebilmekte ancak ihlalin ürettiği zamanı geri veremediği için, tespit anına gelindiğinde cezasızlık çoğu kez geri döndürülemez biçimde tamamlanmış olmaktadır. AYM kararlarının asıl işlevi bu nedenle geçmişe dönük telafi değil, örüntünün resmî kayıt altına alınması olmuştur. Bu da cezasızlığın ‘iddia’ değil yargısal olarak tescil edilmiş bir ‘olgu’ olduğunu ortaya koyar. Bununla birlikte AYM’nin aynı olgusal örüntüye ilişkin bazı başvuruları kabul edilemez bulması (OSTİM/İvedik’in ceza boyutu ve Karadon; B. No: 2014/11868; 2015/8599), anayasal denetimin cezasızlığı tespit etmede dahi her zaman tutarlı olmadığını; tescilin, başvurunun çerçevesine ve zamanlamasına bağlı biçimde değişebildiğini göstermektedir.

Son olarak, örüntünün zaman içindeki seyri, cezasızlıkla felaketlerin tekrarı arasındaki bağı görünür kılmaktadır. 2010 Karadon’dan 2013 Kozlu’ya, 2014 Soma’dan 2022 Amasra’ya, aynı havzalarda ve büyük ölçüde aynı risk türleriyle (grizu, göçük, havalandırma) yaşanan felaketler dizisi; her felaketin ardından açıklanan ‘bir daha asla’ taahhütlerinin, hesap verebilirlik sağlanmadığında örgütsel davranışı değiştirmede göstermektedir. İSİG Meclisinin (2026) ‘olağanlaştırılmış iş cinayetleri rejimi’ tespiti bu bakımdan yalnızca bir ölüm sayımı değil, bir cezasızlık sosyolojisidir: Öldürmenin maliyetinin öngörülebilir biçimde düşük tutulduğu bir üretim rejiminde, güvenlik yatırımı iktisadi olarak ‘rasyonel’ olmaktan çıkar. Orentlicher ilkelerinin tekrarlanmama güvencesini cezasızlıkla mücadelenin merkezine koyması, Türkiye deneyiminde ampirik karşılığını bulmaktadır.

Bulguların bir başka içerimi, cezasızlıkla mücadelenin fiilî öznelerine ilişkindir. İncelenen vakalarda cezasızlık zincirinin kırıldığı (nitelendirmenin yükseltildiği, soruşturma izninin aşıldığı, davanın düşmekten kurtarıldığı) istisnai anların tümü, mağdur yakınlarının örgütlü ısrarı ile gönüllü avukat ağlarının, baroların ve meslek örgütlerinin hukuki emeğinin ürünüdür. Bu karşı-emeğin kurucu örneği Davutpaşa’dır: İddianamenin on yedi ay boyunca hazırlanmaması üzerine aileler, Cumartesi Anneleri’nden ilhamla otuz beş hafta boyunca Taksim’de nöbet tutmuş ve dava ancak bu kamusal baskının ardından açılabilmiştir; bu deneyimden doğan Adalet Arayan İşçi Aileleri, dava takibini mağdurun edilgen konumunu kıran kolektif bir hakikat politikasına dönüştürmüştür (Can vd., 2021). Soma’da kamu görevlilerinin

yargı önüne çıkarılabilmesi, ailelerin dokuz yıl boyunca idari yargıdan AYM'ye uzanan başvuru silsilesini taşımasıyla mümkün olmuş; Hendek ve Amasra'da bilinçli taksir nitelendirmesi, büyük ölçüde müdahil avukatların dosyaya kazandırdığı delillerle sağlanmıştır. Bu gözlem, kuramsal düzeyde önemli bir düzeltmeye işaret eder: Cezasızlık, mağdurların edilgen biçimde maruz kaldığı bir durum değil, her aşaması itiraza konu olan ve ancak sürekli karşı-emekle geriletilebilen bir mücadele alanıdır. Ancak aynı gözlem, sistemin asimetrisini de görünür kılar: Hesap verebilirliğin asgari düzeyi bile mağdur tarafın olağanüstü seferberliğini gerektirirken, cezasızlık için sistemin olağan akışına bırakılması yeterlidir. Adaletin 'emek yoğun', cezasızlığın ise 'zahmetsiz' olduğu bu yapı, çalışmanın kurumsal üretim tezinin belki de en yalın kanıtıdır.

Sonuç

Bu çalışma, Türkiye'de 2003-2024 döneminin toplu ölümlü iş felaketlerini izleyen ceza yargılamalarını karşılaştırmalı olarak inceleyerek, cezasızlığın dört düzeyde (suç nitelendirmesi, usul araçları, bilirkişilik rejimi ve kurumsal yalıtım) üretildiğini göstermiştir. Temel bulgu, bu düzeylerin birbirinin yedeği ve tamamlayıcısı olarak çalıştığıdır: Kamuoyu baskısının nitelendirmeyi yukarı ittiği yerde usul araçları devreye girmekte; usul engelleri aşıldığında zaman, zaman aşımına dönüşmekte; mahkûmiyet kaçınılmazlaştığında cezalar alt sınıra, infaz belirsizliğe çekilmektedir. Cezasızlık bu anlamda sistemin arızası değil, mevcut güç ilişkileri altında sistemin ürettiği denge durumudur.

Bulguların hukuk politikası bakımından içerimleri açıktır. İlk olarak, yaşam hakkı ihlallerine ilişkin ceza davalarında zaman aşımının işleyişi yeniden düzenlenmedikçe (en azından soruşturma izni ve benzeri idari engellerle geçen sürelerin zaman aşımından sayılmaması sağlanmadıkça) AYM ihlal kararları dâhil hiçbir denetim mekanizması sonuç üretemeyecektir. İkinci olarak, 4483 sayılı Kanunun denetim görevlileri bakımından öngördüğü izin rejimi, Öneriyıldız içtihadıyla açık gerilim içindedir ve iş felaketleri yönünden daraltılması gerekir. Üçüncü olarak, TCK'nin tüzel kişiler hakkında ceza yaptırımını dışlayan yaklaşımı (m. 20/2), örgütsel failliği bireysel taksire çevirmeye zorlayan yapısal etkindir; karşılaştırmalı hukuktaki kurumsal öldürme (corporate manslaughter) modellerinin tartışmaya açılması, sorumluluğu örgütsel karar düzeyinde tanımlamanın yollarından biridir (ABD ve Kıta Avrupası deneyimlerinin bir değerlendirmesi için bkz. Özveri, 2015: 154-161). Nihayet, bilirkişiliğin işveren ve idareden bağımsızlığını

güvence altına alacak kurumsal düzenlemeler, kusur analizinin üretim ilişkileri düzeyini kapsayabilmesinin ön koşuludur.

Bu hukuk-politik önerilerin ötesinde bulgular, önleme ile cezalandırma arasındaki ilişkinin yeniden kurulması gerektiğini göstermektedir. Ceza yargısının caydırıcılığı, İSG denetiminin etkililiğinden bağımsız düşünülemez: Denetim raporlarının yargısal süreçlerde delil değeri taşıyabilmesi, denetim elemanlarının işverenden ve siyasal otoriteden bağımsızlığı ve denetim bulgularının kamuya açıklığı; hem felaketleri önleyecek hem de gerçekleştiklerinde sorumluluk zincirini belgeleyecek altyapının unsurlarıdır. Aynı biçimde, mağdur yakınlarının yargılamalara etkin katılımını destekleyecek mekanizmalar (adli yardımın kapsamının genişletilmesi, dava izleme raporlarının kurumsallaşması, duruşmaların erişilebilirliği) cezasızlığın en güçlü panzehiri olan kamusal denetimin koşullarıdır.

Çalışmanın sınırlılıkları, gelecek araştırmaların yönünü de çizmektedir. Gerekçeli kararların tamamına ve UYAP verisine erişimle yapılacak sistematik içerik analizleri, burada nitel olarak tespit edilen örüntülerin niceliksel dağılımını ortaya koyabilir; tekil ölümlü iş cinayeti davalarının örnekleme dâhil edilmesi, toplu vakalarda görülen mekanizmaların genellenebilirliğini sınayabilir; müdahil avukatlar, bilirkişiler ve hâkimlerle yapılacak görüşmeler, mekanizmaların aktör düzeyindeki işleyişine dair bu çalışmanın belge analiziyle ulaşamadığı katmanı açabilir. Ayrıca bu çalışmanın kapsamı dışında kalan meslek hastalıkları (tanı süreçlerinin fiilen tıkanması nedeniyle ‘zamana yayılmış’ ve istatistiklere neredeyse hiç yansımayan işçi ölümleri) cezasızlık analizinin bir sonraki durağı olmak zorundadır (Özveri, 2021; Can vd., 2021). Ancak mevcut bulgular dahi şu sonucu desteklemeye yeterlidir: Türkiye’de iş cinayetlerinin süreklileşmesi ile faillerinin cezasız kalması aynı olgunun iki yüzüdür ve ikincisi çözülmeden birincisinin sona ermesi beklenemez.

Sonnotlar

1- ‘İş cinayeti’ bu çalışmada hukuki-teknik bir terim olarak değil, analitik bir kavram olarak kullanılmaktadır. Kavram, İSİG Meclisinin raporlama pratiğiyle yaygınlaşmış olup ölümlerin kasten işlendiğini değil; öngörülebilir ve önlenabilir nitelikleri nedeniyle ‘kaza’ kategorisiyle açıklanamayacağını ifade eder. Ceza hukuku bakımından karşılık gelen tartışma, taksir-bilinçli taksir-olası kast nitelendirmeleri ekseninde dördüncü bölümde yürütülmektedir. Kavramın akademik savunusu için bkz. Özveri (2015: 162-166; 2021).

2- Türkiye’de ilk derece mahkemesi kararları sistematik olarak yayımlanmamakta, gerekçeli kararlara erişim büyük ölçüde dava taraflarıyla sınırlı kalmaktadır. Bu durum, iş cinayeti davalarına ilişkin akademik araştırmancının kendisinin de cezasızlığı çevreleyen görünmezlik koşullarından etkilendiği anlamına gelir; karar yayımlama pratiği, bu alandaki araştırma gündeminin ön sorunudur.

3- AYM, CMK m. 231’de düzenlenen HAGB kurumunu 1/6/2023 tarihli ve E. 2022/120, K. 2023/107 sayılı kararıyla Anayasa’ya aykırı bularak iptal etmiş; iptal hükmü, kararın Resmî Gazete’de yayımlanmasından bir yıl sonra, 1 Ağustos 2024’te yürürlüğe girmiştir. Bu çalışmada incelenen davaların önemli bölümü, iptal öncesi dönemde HAGB uygulamasına konu olmuştur.

Kaynakça

AA (2021) “Ermenek’teki maden faciasının üzerinden 7 yıl geçti”, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/ermenekteki-maden-faciasinin-uzerinden-7-yil-gecti/2404343>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

Adaman, F., M. Arsel ve B., Akbulut (2019) “Neoliberal Developmentalism, Authoritarian Populism, and Extractivism in the Countryside: The Soma Mining Disaster in Turkey”, *The Journal of Peasant Studies*, 46(3), 514-536.

AİHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) (2004) *Öneryıldız/Türkiye* [BD], B. No: 48939/99, 30/11/2004.

AYM (Anayasa Mahkemesi) (2018a) *Naziker Onbaşı ve Diğerleri Başvurusu*, B. No: 2014/18224, 9/5/2018 (Kozlu maden faciası).

AYM (Anayasa Mahkemesi) (2018b) *Abdulkadir Şimşek ve Diğerleri Başvurusu*, B. No: 2014/11868, 12/6/2018 (OSTİM/İvedik patlamaları, ceza soruşturması).

AYM (Anayasa Mahkemesi) (2019) *Ecrin Akkaya Başvurusu*, B. No: 2015/8599, 8/5/2019 (Karadon maden faciası, tazminat).

AYM (Anayasa Mahkemesi) (2020) *Abdülkadir Yılmaz ve Diğerleri Başvurusu (2)*, B. No: 2016/13649, 29/1/2020 (Soma maden faciası, soruşturma izni).

AYM (Anayasa Mahkemesi) (2022) *Necla Kara ve Diğerleri Başvurusu*, B. No: 2018/5075, 15/3/2022 (Davutpaşa patlaması, ceza yargılaması).

AYM (Anayasa Mahkemesi) (2023) *Ahmet Mutluer ve Diğerleri Başvurusu*, B. No: 2021/6982, 21/11/2023 (Soma, kamu görevlileri).

AYM (Anayasa Mahkemesi) (2024) *Himmet Coşkun ve Diğerleri Başvurusu*, B. No: 2020/35425, 16/5/2024 (Davutpaşa patlaması, tazminat yargılaması).

AYM (Anayasa Mahkemesi) (2025) *Nihat Günerkaya Başvurusu*, B. No: 2019/25821, 23/12/2025 (OSTİM/İvedik patlamaları, tazminat).

Can, E. vd. (2021) “İş Cinayetleri Alanındaki Cezasızlıkla Hukuki Mücadele, Emek Örgütlenmesinin Asli Unsurlarından Biri Hâline Gelebilir mi?”, *Türkiye’de Geçiş Dönemi Adaleti: Dönüşen Özneler, Yöntemler ve Araçlar* içinde, İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi Yayınları, 38-57.

Cumhuriyet (2026) “İliç maden faciasında 6. duruşma: Vekillerin keşif yapılması ve Anagold A.Ş. kayıtlarına el konulması talepleri reddedildi”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/ilic-maden-faciasinda-6-durusma-2479763>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

Çelik, A. (2015) “Turkey’s New Labour Regime under the Justice and Development Party in the First Decade of the Twenty-First Century: Authoritarian Flexibilization”, *Middle Eastern Studies*, 51(4), 618-635.

Çelik, A. (2022) *AKP’nin 20 Yılında Emekğin Halleri: Despotik Emek Rejimi Üstüne Yazılar (2002-2022)*, İstanbul: yay.y. (açık erişim).

Engels, F. (1997) *İngiltere’de Emekçi Sınıfının Durumu*, Çev. Y. Fincancı, Ankara: Sol Yayınları.

Euronews (2025) “11. yılında Soma Faciası: Sorumlular ceza aldı mı?”, 13 Mayıs, <https://tr.euronews.com/2025/05/13/11-yilinda-soma-faciasi-sorumlular-ceza-aldi-mi>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

Gazete Duvar (2022) “AYM’dan Davutpaşa patlaması kararı: Kamu görevlilerinin cezaları ertelendi, yaşam hakkı ihlal edildi”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/aymden-davutpasa-patlamasi-karari-haber-1566206>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

İSİG Meclisi (İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi) (2026) “İş Cinayetlerine ve Çocuk İşçiliğine Karşı Mücadeleye... 2025 yılında en az 2105 işçi iş cinayetlerinde hayatını kaybetti”, <https://www.isigmeclisi.org/21536>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

Joinet, L. (1997) *Question of the Impunity of Perpetrators of Human Rights Violations (Civil and Political)*, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1, New York: Birleşmiş Milletler.

Medyascope (2025a) “Amasra maden faciası davasında karar: 20 sanığa hapis cezası verildi”, 24 Mart, <https://medyascope.tv/2025/03/24/amasra-maden-faciasi-davasinda-karar-aciklandi/>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

Medyascope (2025b) “Hendek davasında karar açıklandı: Fabrika sahibi Yaşar Coşkun tahliye edildi”, 26 Eylül, <https://medyascope.tv/2025/09/26/hendek-davasinda-karar-aciklandi/>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

Michalowski, R. J. ve Kramer, R. C. (Der.) (2006) *State-Corporate Crime: Wrongdoing at the Intersection of Business and Government*, New Brunswick: Rutgers University Press.

Mimdap (2016) "Asansör faciası itirafı: Tatmin edici para aldık, davadan vazgeçtik", <https://mimdap.org/haberler/asansor-faciasy-itirafy-tatmin-edici-para-alddyk-davadan-vazgectik/>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

NTV (2021) "Soma'daki maden faciası davasında karar: Can Gürkan'a 20 yıl hapis", <https://www.ntv.com.tr/turkiye/somadaki-maden-faciasi-davasinda-karar>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

Orentlicher, D. (2005) *Updated Set of Principles for the Protection and Promotion of Human Rights through Action to Combat Impunity*, UN Doc. E/CN.4/2005/102/Add.1, New York: Birleşmiş Milletler.

Özveri, M. (2015) *İşçi Sağlığı İş Güvenliği ve İş Cinayetleri*, İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları.

Özveri, M. (2021) "When the Law is Not Enough: 'Work Accidents', Profit Maximisation and the Unwritten Rules of Workers' Health and Safety in 'New' Turkey", M. E. Erol ve Ç. E. Şahin (Der.), *The Condition of the Working Class in Turkey: Labour under Neoliberal Authoritarianism* içinde, London: Pluto Press, 199-216.

Pearce, F. ve Tombs, S. (1998) *Toxic Capitalism: Corporate Crime and the Chemical Industry*, Aldershot: Ashgate.

Sabah (2014) "30 kişinin öldüğü Karadon maden faciasında karar", 31 Ekim, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/10/31/30-kisinin-oldugu-karadon-maden-faciasinda-karar>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

Saymaz, İ. (2016) *Fitrat: İş Kazası Değil, Cinayet*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Saymaz, İ. (2022) "Soma hukuku: Olursa olsun, ölürse ölsün", *Halk TV*, 19 Ekim, <https://halktv.com.tr/makale/soma-hukuku-olursa-olsun-olurse-olsun-698326>, (Son Erişim Tarihi, 09/07/2026).

Serbestiyet (2021) "Soma'da 'bilinçli taksirle' adaletsizlik Yargıtay'dan döndü", <https://serbestiyet.com/featured/somada-bilincli-taksirle-adaletsizlik-yargitaydan-dondu-42307/>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

soL (2025) "İliç maden faciası davası: 'Anagold aklanırsa yeni facialar yaşanır'", <https://haber.sol.org.tr/haber/ilic-maden-faciasi-davasi-anagold-aklanirsa-yeni-facialar-yasanir-396924>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

soL (2026) "Soma Katliamı: Kamu görevlilerinin yargılandığı dava zamanasımıyla düşürüldü", <https://haber.sol.org.tr/haber/soma-katliami-kamu-gorevlilerinin-yargilandi-dava-zamanasimiyla-dusuruldu-407757>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

Sutherland, E. H. (1949) *White Collar Crime*, New York: Dryden Press.

T24 (2024a) "İliç maden faciası için yeni rapor: Güvenlik katsayısı sınanmadı, yetkililer ağır derece özene aykırı davrandı", <https://t24.com.tr/haber/ilic-maden-faciasi-icin-yeni-rapor,1275279>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

T24 (2024b) "Soma faciası: Kamu görevlileri 10 yıl sonra yargılanıyor", <https://t24.com.tr/haber/soma-faciasi-kamu-gorevli-leri-10-yil-sonra-yargilaniyor,1163890>, (Son Erişim Tarihi, 07/07/2026).

TBB (Türkiye Barolar Birliği) (2014) *Soma Maden Faciası Raporu*, Ankara: TBB.

TMMOB (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği) (2014) *Soma Maden Kazası Raporu*, Ankara: TMMOB.

Tombs, S. ve Whyte, D. (2007) *Safety Crimes*, Cullompton: Willan Publishing.

Yargıtay 12. Ceza Dairesi (2020) E. 2018/5187, K. 2020/894, 23/1/2020 (Çöllolar/Afşin maden faciası davası).

Yargıtay 12. Ceza Dairesi (2023a) E. 2020/4568, K. 2023/238, 26/1/2023 (Karadon maden faciası davası).

Yargıtay 12. Ceza Dairesi (2023b) E. 2023/586, K. 2023/1827, 25/5/2023 (Bükköy maden faciası davası, onama kararı).

Yargıtay 12. Ceza Dairesi (2023c) E. 2022/2037, K. 2023/2267, 20/6/2023 (Kozlu maden faciası davası).

Yargıtay 12. Ceza Dairesi (2024) E. 2024/3643, K. 2024/7016, 2/12/2024 (Hendek havai fişek fabrikası davası).

4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun (1999) *Resmî Gazete*, 23896, 4 Aralık.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (2004) *Resmî Gazete*, 25611, 12 Ekim.

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (2004) *Resmî Gazete*, 25673, 17 Aralık.

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2012) *Resmî Gazete*, 28339, 30 Haziran.